

FIGYELŐ

Emlékezések Rát Mátyásra, a magyar nyelvű újságírás megindítójára. Rát Mátyás születésének 250. évfordulója alkalmából a Magyarországi Evangélikus Egyház Északi Egyházkerülete, a Magyar Újságírók Országos Szövetsége, Sopron Megyei jogú város és a Berzsényi Dániel Gimnázium 1999. április 13-án konferenciát rendezett Sopronban. Dr. Gyimesi Szabolcs polgármester köszöntője után Dr. Szebik Imre evangélikus püspök beszédében Rát Mátyásra, az evangélikus lelkészre emlékezett. Kókay György az első magyar újságírónak az anyanyelvű újságírás megteremtésében szerzett érdemeit méltatta, Bernáth László a MUOSZ elnökségének tagja pedig „Az információ a tegnap és a holnap újságírásában” címmel tartott előadást. Az evangélikus líceum diákjai prózai idézetekkel és zeneszámokkal emelték az ünnepi ülés hangulatát. A konferencia után a líceum udvarán sor került a Kutas László szobrászművész által alkotott Rát Mátyás emléktábla felavatására. Ez alkalommal a köszöntőt Dr. Lampérth Gyula líceumi igazgató, az emlékbeszédet Dr. Szebik Imre püspök tartotta.

A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete és a Magyar Újságírók Szövetsége egy héttel később, április 20-án Pozsonyban, a Magyar Intézet székházában „Rát Mátyás munkássága” címmel kamarakiállítást rendezett. A kiállítást Dr. Medgyasszay László országgyűlési képviselő nyitotta meg. Ezt követően Horváth Sándor MUOSZ sajtótitkár vezetésével kerekasztal-beszélgetésre került sor a magyar sajtó kezdeteiről Komlós Attila, Buzinkai Géza és Horváth József részvételével.

Kár, hogy a magyar sajtó – egy-két helyi lap és a Duna TV kivételével – nem tartotta elég jelentősnek sem a hazai újságírás kiváló, felvilágosult szellemű megindítójának jubileumát, sem a róla szóló soproni és pozsonyi megemlékezéseket, hiszen még hírértékűnek sem minősítette őket. Ez viszont Rát Mátyás késői utódait minősíti.

KÓKAY GYÖRGY

Új könyvkötéstörténeti kézikönyv.* Otto Mazal professzor, a neves bizantinológus, könyvtáros szakember, tanár és kutató 35 évig szolgált az Osztrák Nemzeti Könyvtárban (ÖNB), s ebből 23 éven át a Kézirattár és Ősnyomtatvány-gyűjtemény direktoraként. Amikor 1992-ben, 60 évesen nyugdíjba vonult, az Osztrák Könyvtárosok Egyesülete Eisenstadtban tartotta éves gyűlését, s ott neki ítelték a Nagy Érdemrend érmét. Köszöntése alkalmával arra kérték, hogy maga számoljon be munkásságáról. Ennek eleget téve írta meg „Im Dienste des historischen Buchwesens. Ein Rückblick und Ausblick” c. cikkét (Mitteilungen der VÖB 45, 1992/3–4, 33–44.). Ebben utalt

* MAZAL, Otto: *Einbandkunde. Die Geschichte des Bucheinbandes*. Wiesbaden, 1997. Dr. Ludwig Reichert Verlag, 516 l. 64 kép. (Elemente des Buch- und Bibliothekswesens, Bd. 16.)

arra, hogy számára a nyugállomány az adminisztratív munkától való megszabadulást jelenti, ugyanakkor nem mentesíti őt a feladat alól, hogy tudását erejéhez mérten továbbadja, így kiindulása lehet újabb aktivitásának. Valóban, Otto Mazal, a bámulatba ejtően termékeny szakíró azóta is folyamatosan publikál, s nyugdíjas tevékenységének egyik óriási hozadéka ez a most ismertendő kötetstörténeti kézikönyv. Az „Elemente des Buch- und Bibliothekswesens” sorozatban Mazalnak nem ez az első könyve. 1986-ban a sorozat 10. köteteként megjelent a *Lehrbuch der Handschriftenkunde*, 1987-ben pedig 11. kötetként a *Zur Praxis des Handschriftenbearbeiters*.

Mazal szóbanforgó könyvéhez fogható könyvkötéstörténeti kézikönyvet Hans (Jean) Loubier jelentetett meg, először 1904-ben, majd bővített kiadásban 1926-ban (*Der Bucheinband. Von seinen Anfängen bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*). A karoling és a román kor kötéseit csak később azonosították, így ezek Loubier-nál még nem is szerepeltek (MAZAL 349.). Érdekes és érthetetlen, hogy míg az első kiadásban Loubier tárgyalta a 19. századi és a 20. század eleji „modern” kötések is, addig az 1926-ban megjelent, átdolgozott kiadásban ezt teljes egészében kihagyta. Mazal ezzel szemben az erópai kötetstörténetet szinte napjainkig bemutatja. Persze nagyon kellett válogatnia a 20. század modern könyvkötőművészei között, s nem tudott mindent, aki arra érdemes, könyvébe bevenni. Nekünk magyaroknak például fontos lett volna a Hollandiában élő és tevékenykedő Szirmai János. S nem derül ki, hogy az Egyesült Államokban vagy Kanadában művelik-e egyáltalán a művészi könyvkötést ma.

A könyvkötés kizárólag a mai könyvformának a tartozéka. Már az 1. századból maradtak ránk kódextörödékek, de csak a 4. századra győzedelmeskedett ez a könyvforma. Sikerét biztosan a tekerccsel és dyptichon táblákkal szembeni gyakorlati előnyeinek köszönheti. A keresztény közösségek csaknem kezdettől fogva ezt a formát részesítették előnyben. Mazal is a koptok könyveivel kezdi a könyvkötések történetét, s ez még az ókor utolsó századaira esik. Természetesen a fűzés módjáról és egyéb technikai ismeretekről is szól, bővebben a 2. fejezetben: mint az ívfűzet nagysága, a formátum, az íráshordozó anyaga, oromszegés, metszés stb. Itt is, és a könyvkötésdíszítés technikáinak szentelt 3. fejezetben is, a kérdés egész majd kétezer éves történetét áttekinti. A 4. fejezetben a középkori díszkötésről olvashatunk, négy alfejezetre bontva. A díszkötések (Prachteinband) többségükben ötvös-, elefántcsont- és zománcdíszes kötések, keresztény ikonográfiai jellemzőkkel. Mazal előbb a karoling kor előtti, majd a karoling és az Ottó-kori idők egyházi könyveit elemzi, kötésük mellett valamennyire műfajilag is megmagyarázva (sacramentarium, epistolarium, lectionarium, graduale stb.), és elsősorban mint az istentiszteletek legfontosabb tartozékait, s a templomok és szerzetes közösségek legértékesebb tárgyait. A második alfejezet tárgya a román kori, a harmadik a gótikus díszkötések; végül a negyedik alfejezet a bizánciakról szól. A bizánci (fém) díszkötések időben átfogják szinte az egész középkort. Számozás nélkül, e fejezet függelékébe kerültek az újkori díszkötések: ezek főleg szépen megmunkált fémdíszes, ezüst, ezüst-filigrán, zománcdíszes és féldrágaköves, aranyozott könyvkötések, de ide sorolja a szerző a festménnyel díszített könyveket és a szigorúan magán használatra szánt, gyöngyházdíszes noteszeket is. – A luxus a könyvek esetében a drága kötések juttatható érvényre, s a könyv kötése sokat árul el tulajdonosáról. Mindemellett jól követhetjük rajtuk a nagy művészettörténeti stílusok egymásutánját.

A középkor használati könyvét fatáblás bőrkötéssel látták el. (A díszkötéseket nem is a kötetstörténettel foglalkozók, hanem inkább iparművészek és művészettörténészek szokták vizsgálni.) Ténylegesen az 5. fejezettel, a karoling és Ottó-kori bőrkötésekkel kezdődnek az egyes kötetstörténeti stílusorszakok. – Az erőskezű, nagyon tehetséges frank uralkodót, Nagy Károlyt, akinek neve után nevezték el a kort is karolingnak, gyenge utódok követték. A német Ottók próbálták aztán a romokból Európában egy új birodalmat felépíteni. A karoling és Ottó-kor időben részben átfedi egymást. A karoling kötések főső időhatára kb. 1000 körül húzható meg. G. D. Hobson 78

karoling kori bőrkötést vett jegyzékbe a két világháború között. E csekély számban, a 9–10. századból fennmaradt kötések technikai jellemzője, hogy gyakran díszítetlenek vagy csak szerényen díszítettek, kötésük vadbőr, olykor pergamen, s a fűzőszálat keresztülhúzták a gerincen, tehát a – láncöltéses vagy laposöltéses – fűzés kívülről látható. Ezt az aktákra vagy egybefűzött levéltári iratokra jellemző kötést nevezik németül 'Kopert'-nek. Általában kisebb terjedelmű műveknél alkalmazzák.

A román stílusú bőrkötések felső időhatára 1300 utánra nyúlik (6. fejezet). 139 román kori bőrkötésről tudunk, ezeket vaknyomásos bélyegzőkkel, vagyis aranyozás nélkül díszítették. Ám bár a bélyegzők motívumai párhuzamba állíthatók a korabeli könyvfestészet díszítő elemeivel, a kötéstáblák díszítése semmiképpen sem függ össze a kódex tartalmával. (Ez végig jellemző a történeti kötésekre. Csak a 20. század kézműipari könyvkötései fejezik ki művészilag is a könyv tartalmát, bár a könyvkötőművész alkalmazhat a tartalomtól független absztrakt vagy non-figuratív díszítést is.) A román kori kötések mind a növény-, mind az állatvilágból, sőt a Biblia világából és vallási területről, majd a világi életből is kölcsönöznek díszítésre alkalmas motívumokat. Olykor egész jeleneteket láthatunk a kötéseken, amelyeket a horror vacui szellemében teljesen beborítanak az egyébként kifejező kompozícióba csoportosított bélyegzők. A román kori kötések szülőföldje Franciaország, de Angliában és német földön is készültek és maradtak fenn ez időből bőrkötések. Érdekes, hogy a német nyelvterületről származó kötések túlnyomórészt pusztán ornamentális díszűek. Bár a román kori kötések valamelyest hatottak a korai gótikus kötésekre, igazában a reneszánsz korszak bőrkötésein születtek újjá egyes román kori motívumok, pl. a fonadékdíszek.

A bőrmetszés már a 7. században ismert volt, mégis virágkora a 15. századra és elsősorban német nyelvterületre esik. Bizonyos szempontból luxus kötéseknek számítanak a többnyire igen szép bőrmetszéses kötések, mert csak nagyon jó rajzkészséggel bíró könyvkötő tudott ilyeneket készíteni. Ezek a művészek önállóan alkottak, nem tartoztak sem egyetemekhez, sem kolostorokhoz. Ez a 7. fejezet tárgyalja a bőrrajzos kötések is. A salzburgi illuminátor és könyvkötő, Ulrich Schreier (iniciáléi: VSM= Ulrich Schreier Maler) Pozsonyban is dolgozott 1480 körül.

A gótikus kötések fejezete (8.) terjedelmes, ami azzal magyarázható, hogy az előző korszakokhoz képest sok, kb. tízezer gótikus kötés maradt ránk. Ezek zöme is a német kultúrkörből származik. A nyomtatott könyvek megjelenése nagy mértékben hozzájárult a kötések számának gyarapodásához. Megnőtt a név szerint ismert könyvkötők száma is. A kötések díszítő motívumokat a növény- és állatvilágból merítik, de most már nemcsak szimbolikus jelentésük kap hangsúlyt, hanem természetes ábrázolásuk óhaja is. A profán életből vett kedves ábrázolások a vadászjelenetek, s a játszó gyermek figurája. Természetesen nem hiányoznak a vallásos színezetű bélyegzők sem. Fontosak az ún. írás- és névbélyegzők, amelyekben rövid fohászt (Maria hilf, Ave Maria), szentek neveit, városneveket, s gyakran a könyvkötő nevét olvashatjuk. Mazal többször is hangsúlyozza, hogy a gótikus kötések díszítésében az 'átlós elv' (das diagonale Prinzip) jutott érvényre. Az előtábla rendszerint díszesebb a háttáblánál. A korszak vége felé már megjelennek a görgetők és lemezek is, amelyek segítségével gyorsabban lehetett elvégezni egy kötés díszítését. A díszítő lemezek szülőhazája a Németalföld. A kolostori és az egyetemek vonzáskörében működő könyvkötőműhelyek mellett mind nagyobb számban jelennek meg a polgári műhelyek, sőt nemsokára megkezdődik a céhbe tömörülés is. 1388-ból ismerünk Bécsből egy Margit nevű könyvkötőnőt! Mazal – nagyrészt Ernst Kyriss munkája alapján – sorra veszi a német városok, majd a svájci és osztrák területek ilyen irányú tevékenységét. Elég egyértelmű, hogy a cseh és lengyel területek Prága és Krakkó központtal német hatás alatt álltak. A szerző a magyar kötéstörténet e korszakából Lövdöldöt említi, hangsúlyozva, hogy hazánk hamar az itáliai reneszánsz befolyása alá került a 15. században. Nem ez az első eset, hogy Franciaországban a majdani vallásháború és

forradalom negatív következményeiként pusztításról olvashatunk: a francia gótikus kötések nagy része akkor pusztult el. De megsemmisüléshez vezettek a bibliofil igényű átkötetések is. (A gazdagság sem jó.) Angliában a németalföldi befolyás volt nagy. Az itáliai gótikus kötésekben nem alkalmaztak figurális bélyegzőket. A spanyol gótikus kötésekben természetesen iszlám hatás érezhető (vö. muzejar-stílus).

Mazal külön fejezetet (9.) szentel a középkori bizánci bőrkötéseknek. Felhívja a figyelmet a technikai különbségekre is: sima a gerinc, nincsenek bordák, a táblák nem nyúlnak túl a könyvtesten, ezzel szemben gyakorlati okból a táblák éleit hornyolják, az oromszegőt bőrrel vonják be, ennek következtében a gerinc hosszabb, mint a könyvtest. Kecse- és birkabőrt használnak. Már a 10. században készültek idesorolható kötések, de a többség a 13. századtól kezdve készült. A műhelyek Konstantinápoly, Thesszaloniki, Misztra, Monemvasia, Athosz és a Meteorák kolostorai, Kréta és Ciprus. – Ezután egy rövid fejezet (10.) foglalkozik az olyan különleges formákkal, mint a fém- vagy fából készített könyvtok, a bőrből, az adott könyv méretére szabott könyvtáska (kopt és etióp vallásos könyveknél a legutóbbi időkben is találkozhattunk ilyenekkel), a többnyire textíliából készült tok ('camisia' vagy 'chemise' ~ a könyv ingecskéje), s a csuklyás és pólyás kötés.

A 11. és 12. fejezet nyolc-nyolc alfejezetre oszlik, mert a reneszánsz és a barokk s rokokó kötések is országonként tárgyalja a szerző. – A reneszánsz Mazal szerint forradalmat hozott a könyvkötésben technikailag és művészigleg egyaránt. A fejezet általános bevezetőjében sorra is kerülnek ezek: a fatáblát fokozatosan felváltotta a papírtábla, újfajta, finomabb bőreket kezdtek használni, a bőreket élénkebb színűre festették, megindult az aranyozás, keleti hatásra a színes lakkfestés. A törökök előrenyomulása előtt sok tudós és iparművész jött Európába, s tudásuk, művészetük termékenyítően hatott. Az első reneszánsz könyvkötések Itália földjén születtek meg. Különleges csoportot alkotnak az antik ihletésű ún. cameós kötések. Nagyon sok olasz városban volt könyvkötőműhely (amint nyomda is, hisz a 15. század végére Itália megelőzte e téren még Németországot is). Az Anjou-királyoknak köszönhetően már a 14. században elérte Magyarországot egy Itáliából induló korareneszánsz áramlat, Vitéz János és Mátyás király idején pedig kiterjedt ez az irány. Mazal természetesen kitér a korvinák kötéseire, ezek négy csoportjára és név szerint ismeretlen mesterére. Itt sajnos Ilse Schunke fél évszázaddal korábbi, megalapozatlan véleményét ismétli, amikor Mátyás könyvkötőjének hazáját Walachiába helyezi. Kutatásaim alapján kijelenthetem, hogy ez a könyvkötő olasz ember volt, és a király halála után szinte azonnal elhagyta Magyarországot. Az sem szerencsés, hogy az első korvina-csoportot 'fonadékdíszes'-nek nevezi, mert a többi csoportra is jellemző a fonadékminta. Koroknay elnevezése sokkal kifejezőbb, ő a korvinák első csoportját 'hangsúlyozott középdíszes'-ként jelölte. – Az ÖNB kitűnő kötésgyűjteménnyel rendelkezik, így gazdag francia reneszánsz kötésekben is. A szerző részletesen elemzi a Grolier-kötések csoportjait, a francia uralkodói körök bibliofiliját, a francia reneszánsz könyvkötések stílusának fejlődését (petits fers-, majd semé- és fanfare-stílust), és sok francia könyvkötőt említ név szerint. Franciaország mindig is, de a 16. századtól kezdve biztosan a mai napig vezető helyet foglal el a művészi könyvkötések terén. – A német reneszánsz kötések merőben más formát követtek. Uralkodó díszük a különböző jeleneteket, portrékat vagy címereket ábrázoló lemezek és a görgetőkkel nyert, figurális és növényi vagy geometrikus mintájú keretek. Német földön is készültek olasz és francia ízlést követő, aranyozott bőrkötések, de ezeket ők maguk 'welsch'-nek, idegennek mondták. Konrad Haeblernek a lemezeket és görgetőket rendszerző alapvető munkája alapján Mazal sorra veszi a német városokat, műhelyeket és mestereket. – A Németalföldön nagyon hamar alkalmazták a lemezes kötésdíszítést, viszont vagy nagyobb méretűt, az egész táblát betöltőt, vagy többet egymás alá és fölé helyezve nyomtak a bőrkötés táblájába. Ez utóbbi technikai problémájáról, hogy ti. ha több, ismétlődő lemezt használ egy

kötésnél a könyvkötő, akkor azok nem metszett lemezek, azaz nem egyedi darabok, hanem öntvények, s a kötéstábla díszítését egyetlen préseléssel nyerték – egész könyv született Staffan Fogelmark tollából 1990-ben. Fogelmark könyve szerepel az irodalomjegyzékben, de a szövegben Mazal nem tér ki rá, pedig ez a könyv új irányt adott a kötéskutatásnak. – Angliában a bőrkötéseken erős holland hatás érezhető, ki kell emelni viszont, hogy nagyon kedveltek a hímzett, gyakran gyöngyökkel és alakokkal díszített textil (selyem, bársony) kötések. A svédeknel a német befolyás tükröződik. – A cseh, lengyel és litván bőrkötések sajátosága, hogy az előtáblák felépítése nagyjából az itáliai, a háttáblaké a görgetős német mintát követi. Krakkó nagyon fontos szellemi központ volt egyetemmel, nyomdákkal és könyvkötőműhelyekkel.

Ahogy a reneszánsz fejezetben országonként végigmegy a történeti kötések jellemzőin, ugyanezt teszi Mazal a barokk és rokokó fejezetben (12.). Újdonság a márványpapír használata, majd a bronzfírnisz-, brokát és festett papíroké. A márványpapírt főleg előzéklapként és a bőrkötés tábláin belül az ún. tükörnél alkalmazták, de használták a félbőrös kötések tábláin kívül is. A bőrkötésekre jellemző a gazdag aranyozás, s a csavart indákból összetett középdísz, s a vele harmonizáló négy sarokdísz. Találónak érzem e stílus német elnevezését: 'Kompositstil', de egyelőre nem találok neki megfelelő szabatos magyar kifejezést. A barokk korszakban is, ahogy pregnánsan először a reneszánszban, vannak országonkénti sajátosságok. Ezek az angolban a 'cottage style, allover style, rectangular style', melyek kifejező elnevezések, ha látja az ember a hozzá tartozó kötést, de ez a könyv nemcsak kötéskutatóknak szól, és sajnos nagyon kevés a kép. A 17. század újdonsága a legyező-, majd a csipkedíszes bőrkötések megszületése. Díszítés és aranyozás nélkülűk, de hibátlan bőr és tőkéletes kivitelezés jellemzi az ún. Jansenista-kötéseket. Nem könnyű felismerni, éppen ezért nagy a veszélye, hogy restaurálás helyett átkötik őket, pedig ezzel nagy értéket dobnak el. A könyvek jelentősebb hányadánál azonban a díszítés csak a gerinc mezőire korlátozódik. Ekkor jött divatba a bőrök mintázása: spriccelés, márványozás, gyakran csak azért, hogy a bőr rosszabb minőségét elfedjék. E korszak luxuskötései a bőrmozaikos kötések. Lélegzetelállítóan szépeket készítettek a francia könyvkötőmesterek, és bővelkedtek királyi és főúri megrendelőkben. XIV. Lajos, a Napkirály elrendelte (1686), hogy a könyvkötők és aranyozók (már ekkor különvált e két foglalkozás!) a nyomdászok és könyvkereskedők céhéből váljanak ki, és önállóan alapítsanak céhet. – Német területen Heidelberg (Bibliotheca Palatina) és Augsburg a szép könyvek központja. A harmincéves háború azonban nagyon visszavetette az országot. A kolostori könyvkötőműhelyek közül kiemelkedik Ettal bencés kolostoráé, ahol gyönyörű aranyozott kötéseket csináltak. Sajnos e kötések közül sok szétszóródott, a neves magyar bibliofil Ráth György könyvtárában kettő is van belőlük (szerencsére). Gyakoriak a szuperexlibriszes késő barokk és rokokó kötések. E korszak szülöttei a festett pergamenkötések is. – Itáliából a pápák számára készült szebbnél-szebb aranyozott barokk kötéseket kell kiemelni, Hollandiában a Magnus könyvkötő-család több generációjának tevékenységét. Angliából itt csak két mestert említek: Samuel Mearne-t (1624–1683) és Roger Payne-t (1738–1797). (Londonban 1987-ben az egyik S. Mearne-kötés kikiáltási ára 15 000.-angol font, R. Payne-é 10 000.- font volt, igaz ez utóbbi két kötet. Vö.: Maggs Bros. Ltd. Catalogue 1075: 66. és 172. tétel.) – Magyarországot érintve olvashatunk a legyeződíszes kötésekéről, a nagyszombati barokk kötésekéről, a debreceni festett pergamen kötésekéről, Misztótfalusi Kis Miklós könyvei holland kötéseiről, melyek nem maradtak itthon sem hatástalanok, és Johann Fischer batik kötéseiről, amelyek azonban már átvezetnek az empire-kötéseket is tárgyaló következő (13.) fejezethez.

A 18. század végén új stílus alakítottak ki. Ez a klasszicizmus, az ennek megfelelő kötéseket a franciák empire-nek, az angolok etruszk stílusának mondják. A 19. századra is átnyúlik, de nem sokára eklekticizmusba torkollik, és sorra születnek a technikailag kifogástalan, de erőtlén romantikus kötések, végül következnek a historizáló stílusok. Európa-szerte a kor kiváló könyvkötő-

tői tevékenykednek, de a stílusvesztés, -keresés általános a művészetek területén. Fordulatot William Morris (1843–1896) hoz, akinek Angliában és a Kontinensen sok bámulója és több követője akad. Az igazi nagy változást a gépi fűzés és kötés jelenti e században. Ettől kezdve a könyvek döntő többsége bekötve jelenik meg. A 20. században a 'művészi' kötés fogalmába beleértendő, hogy kézművesipari kötés, és készítője magát könyvkötőművésznek tekinti. Mazal a 20. századi kézi könyvkötésnek is szentel egy fejezetet, és a többi fejezethez képest sok, tizenhárom modern könyvkötés képét közli. Nagy nevekkal találkozhatunk, de nagyon sok tehetséges könyvkötőművésze volt és van a 20. századnak. Magyarok nincsenek a felsoroltak között.

Mazal a 15. fejezetben a modern kiadói kötésekkel; a 16.-ban a könyvborítókkal foglalkozik. A védelem mellett ezek reklám szerepe egyértelmű, nem is szólva a fűlszövegek tájékoztató funkciójáról. Ugyanakkor nagyszerű teret ad a grafikus művészek számára, megteremtve a könyvművészet új ágát. (Itt jegyzem meg, hogy elég nagy baj, hogy sok magyar könyvtárban ezeket eldobják.) A 17. fejezetben a szerző áttekinti a könyvkötéseknél használt színes papírok csaknem teljes történetét. Csupa praktikus tudnivaló.

Szakembereknek és könyvtárszakos hallgatónak nagyon hasznos a két utolsó fejezet. Nehéz visszaadni pontosan a 18. fejezet címéből az 'Einbandkunde' kifejezést. Magyarul még leginkább a 'kötéskutatás' szó/fogalom összegezi mindazt, amit a kötésekkel kapcsolatban tudni kell. E fejezet tehát a kötéskutatás ('könyvkötéstan') történetével, mibenlétével és módszereivel foglalkozik – belevéve a makulatúra- és a töredékkutatást is. A kötéskutatás művelődéstörténeti stúdium, a könyvtörténet egyik ága, mert mindenkor a könyv tulajdonosa/olvasója köttette be a kor stílusának megfelelően, és saját ízlése és anyagi körülményei függvényében a megvásárolt könyvet. A könyvkötés a könyv használójához vezet el bennünket. A kötés a könyv előtörténetének, provenienciájának talán legfontosabb eleme. Csak a 20. században ismerték fel a történeti kötéseknél ezt az értékét, mert nem minden történeti kötés szép, de attól még igen fontos ismérvek hordozója. Ha kopott, rongyos és elhasznált, akkor nem a régít hozatták rendbe, hanem átköttették. (A magyar nyelvemlékek zömét a múlt században kötötték át értéktelen, semmitmondó kötésbe, hihetetlen kárt okozva ezzel. Ma már nem lehet megállapítani, hogy hol készülhettek az eredeti kötések, Budán, vagy más magyar városban. Egyébként a restaurálás is a 20. század újdonsága. Új szemléletet hozott!) A fűzés és bekötés technikája (= a könyvtest és a kötés eggyé formálása) is datálja az adott könyvet, kódexet, mert ez is sokat változott az idők folyamán. A kötetet datálja a rajta látható díszítés, mert követi a nagy stíluskorzakokat, a kötés pedig datálja a kódexeket, amelyeknél ritkán jelölik a „kiadás” évét és helyét. A nyomtatott könyvvel és kötéssel kapcsolatban a legfontosabb tudnivaló, hogy a megjelenés és a bekötés helye a legritkábban esik egybe. Ott kötötték be a könyvet, ahol használták, nem ahol vették, vagy nyomták. – Egy nagy könyvtár esetében állományrészek válnak felismerhetőkké a kötések elemzésével, s ez az adott könyvtár történetéhez elengedhetetlen. Nagyon jó lenne, ha a könyvtárosok és könyvtárszakos hallgatók legalább elemi szinten rendelkeznének könyvkötés-ismeretekkel. Mazal e fejezetben híres könyvkötés-gyűjtőket és jelentős kötéskutatókat is felsorol. Ezt követően tér rá a kötéskutatás módszerére, a ceruzalevonatok fontosságára, a bélyegzők és egyéb díszítőelemek, görgetők, lemezek táblázatba foglalására, amelyek segítségével rekonstruálható egy könyvkötőműhely szerzőműködése. A fotó csak illusztrál, a méretazonos ceruzalevonat alkalmas a pontos összehasonlításra. – A kötések bibliofil értéke a művelődéstörténeti szempontokhoz képest eltörpül.

A kötések katalogizálása fejezetben (19.) útmutatást ad arra, hogy hogyan kell egy könyvkötést leírni, milyen sorrendet kell követni. Nyugat-Európában ebben is egyre szélesebb körű az együttműködés, s nekünk e téren is kívánatos a csatlakozás. Nemcsak a magyar kötéstörténet termékei jelentenek hozzájárulást az „összeurópaihoz”, hanem a magyar könyvtárakban

felhalmozódott külföldről származó történeti kötésanyag is komoly érdeklődésre tarthat számot külföldön (is).

A könyv végén 12 oldalon a fontosabb szakkifejezések magyarázata következik, végül irodalomjegyzék. Nagyon jó olvasás közben is, de alkalmankénti felütéskor még inkább (vö.: a kézikönyv német elnevezése 'Nachschlagewerk' is), hogy a lapokon élőfej fut végig.

Bizonyára nem a szerzőn múlt, hogy mindössze csak 64 kép szolgál illusztrációul a nagyívű kötetstörténeti műhöz, és talán az sem, hogy a zömét más kiadványból már ismerjük. Ebből 37 az Osztrák Nemzeti Könyvtár állományából való, s ezekből csak kettő nincs benne Mazal 1970-ben megjelent albumkötetében (*Europäische Einbandkunst aus Mittelalter und Neuzeit*). A Schweinfurtti Otto Schäfer Könyvtárból 12, többségében modern kötet láthatunk. (Ezeket egytől-egyig közölte Manfred von Arnim 1992-ben megjelent *Europäische Einbandkunst aus sechs Jahrhunderten* c. pompás albumkötetében.) Münchenből négyet (köztük három gyönyörű koraközépkori ötvöskötést), Bambergből kettőt, a British Libraryből is kettőt reprodukáltak. Cologne-Genève, Dublin, Halle, Luxembourg, Ried im Innkreis, Sankt Gallen és Stockholm egy-egy kötéssel szerepel. Pedig nagyon jó lenne látni azokat a kötések, amelyeket részletesen tárgyal, hiszen a legpontosabb kötéisleírás sem pótolhatja a kötés képét.

A 40 oldalas 'Irodalomjegyzék'-et szakcsoportosításba rendezve találjuk. Az egyes csoportokon belül betűrend van. Az élen Schmidt-Künsemüller 1985-ben megjelent több mint nyolcezer tételből álló könyvkötési szakbibliográfiája áll. Ezt követik a szakfolyóiratok, szakszótárak, lexikonok, általános bevezetők, 'Festschrift'-kötetek, albumkötetek stb. csoportjai, majd országokra bontva a 'könyvkötészet', külön a kötéstechnikai könyvek, országoként a könyvkötéstörténeti munkák, majd korszakoként az idevágó cikkek és szakkönyvek. Ebből elkerülhetetlenül adódnak átfedések és következetlenségek. Például a 'Der gotische Einband in Frankreich' szakcsoportba került (398.) Mazalnak egy cikke, amely az Oliver L. Kapsner tiszteletére összeállított kötetben jelent meg, a kötet viszont nem szerepel a 'Festschrift'-ek között; ugyanez vonatkozik Ilse Schunkének a 16–17. századi pápai kötésekéről írt cikkére (412.), amely az Albareda kardinális tiszteletére kiadott kötetben olvasható, de több ilyen is van (419.: A. Horodisch tiszteletére az 'Amor librorum' kötet stb.). Konrad Haebler ma is alapvető kézikönyve a német reneszánsz görgetőkről és lemezekről szerepel a 'Der Renaissance-Einband in Deutschland' szakcsoportban, s nagyon helyesen itt van listázva az ehhez tartozó, tíz évvel későbbi kiegészítő kötet, amely más kötéskutatók idevágó tanulmányait tartalmazza Haebler tiszteletére. Ez a kötet szerepel a 'Festschrift' szakcsoportban is. Helyes, inkább kétszer mint egyszer se. Denise Gid, Dorothy Miner album-kötetei a 'Tafelwerke' szakcsoportban is, és a maguk helyén, pl. a francia gótikus kötések szakcsoportban is ott vannak. Viszont nem találtam a szótárak között Matt Roberts – Don Etherington: *Bookbinding and the conservation of books. A dictionary of descriptive terminology*. (Washington 1982.) c. szakszótárát, sem Paulína Hamanová: *Z dějin knižní vazby*. (Praha 1959.) címen megjelent cseh kötetstörténeti kézikönyvét. Persze nincs kizárva, hogy mégis megvan, de nem ott kerestem, ahova a bibliográfia összeállítója sorolta. Ilyen szempontból talán mégis jobb a mechanikus szerzői betűrend. Viszont kétségtelen segítség a járhatóbb kötéskutatóknak vagy tanulóknak, ha témák, korok szerint csoportosítva vannak a művek. Nehéz mindenkinek a kedvére tenni. S mivel a szövegben nincs irodalmi hivatkozás, mégis az adott szűkebb tárgykörön belül kell keresni, hogy mely könyv vagy cikk alapján állítja a szerző a leírtakat. – A könyvet egyetlen 'Register' zárja, mely elege a névmutatónak és egy tárgyszavas indexnek.

Mazal könyvét nagyon ajánlom könyvtárszakos egyetemistáknak, akiknek tankönyvként kelle-ne használniuk, de minden németül olvasni tudó könyvtáros, könyvbarát és antikvárius is nagy haszonnal forgathatja. Egyszerűen pótolhatatlan kézikönyv.